

Adana Müzesi'ndeki Altıgen Gövdeli Buhurdan

Ayşe AYDIN*

Adana Müzesi'nde, altıgen gövdeli bronzdan yapılmış figürlü bir buhurdan sergilenmektedir. Antik Isauria Bölgesi'ndeki Dağpazarı yerleşiminde Sur dışındaki kilisede yapılan kazılarda bulunan buhurdan, bugüne kadar detaylı olarak araştırılmamış, kilisedeki kazıyı gerçekleştiren M. Gough tarafından iki yayında kısaca tanıtılmıştır¹.

Malzemesi, yapım yeri, formu, yapım ve bezeme tekniği, bu makaleye konu olan buhurdanı kendisi gibi altıgen gövdeli buhurdanlar arasında özel bir yere koymamızı gerektirmiştir.

Adana Müzesi'ne 1959 yılında Mut Maarif Memurluğu'ndan getirilen altıgen gövdeli, üç ayaklı, bronzdan döküm tekniğinde yapılan buhurdanın her bir yüzü kemerli çerçeve içine alınmıştır (Res. 1-2)². Kemerli düzenlemeye kaideler üzerinde sütun gövdeleri ve başlıklar yer alır. Hem sütun gövdeleri hem de kemerler yivlidir. Sütun başlıklar ise zaman zaman akanthus benzeri, uçları sıvri biten dikey çizgilere sahiptir. Bu özelliklerle Korinth tipi başlıkların sadeleştirilmiş formunu yansıtırlar. Her bir kemerli alanın içine kabartma tekniğinde bir figür yerleştirilmiştir. Buhurdanın ağız kenarının altında, İsa'nın tasvir edildiği cephe dışındaki beş cephede, kemerlerin içinde dolaşan kazıma tekniğiyle yapılmış bir adak yazısı yer alır.

Yazıt: “ΥΠΕΡ EYX HC ΘΕΟΔΩ POY”

Tercümesi: “Theodoros'un adağının yerine gelmesinin şükranı olarak”

Buhurdanın ağız kenarındaki üç halkaya bağlanmış zincirleri vardır ve bunlar üstte bir halka içinde birleşmiştir. Soldan sağa gövde üzerindeki sahneler şunlardır³:

İsa: Cepheden gösterilmiş İsa'nın iç giysisinin (khiton) gövde bölümü, dış giysisinin (himation) ise kolları kıvrımlıdır. İsa'nın sağ eli takdis için yukarıda, Kutsal Kitabı tuttuğu kıyafetinin içinde kalan sol kolu göğüs seviyesindedir (Res. 3-3a). İsa'nın yüz detayları gözleri, burnu ve ağızı, malzemedeki bozulma nedeniyle belirsizleşmiştir. Sıvri ve uzun sakallı,

* Prof. Dr. Ayşe Aydın, Muğla Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü 48000 Kötekli - Muğla.
E-posta: ayseaydin70@gmail.com

Söz konusu buhurdanı çalışmam için gerekli izni veren Adana Müze Müdürü sayın K. Tosun ile müze çalışmamımda her zaman yardımcılarını gördüğüm, bu çalışmada da katkılarını esirgemeyen uzman H. Sakallioğlu'na; makalenin kütüphane çalışmasının Berlin, Alman Arkeoloji Enstitüsü'nde (DAI) gerçekleşmesini sağlayan Dr. Felix Pirson ve Prof. Dr. Hans-Joachim Gehrke'ye; resimlerin çizimlerle desteklenmesindeki yardımlarıyla makaleye katkıda bulunan öğrencim A. Mörel'e (MA) çok teşekkür ederim.

¹ M. Gough, The Early Christians (1961) 181-182 Fig. 33a-g; Pl. 49, 260 nr. 49; M. Gough, "A thurible from Dağ Pazarı", Anadolu Araştırmaları (H. Theodor Bossert'in Hatirasına Armağan) II.1-2, 1965, 231-235 XXX 1-2.

² Env. Nr: 1019 Ölçüleri: (Her bir yüzün) Y: 7,5 cm., G: 5 cm.

³ Eserdeki tasvirler anlatılırken bütün yönler izleyiciye göre belirtilmiştir.

uzun saçlı İsa'nın başının arkasında, çarmıhlı halesi vardır. Halenin iki yanına kazıma tekniğiyle birer haç yapılmıştır. Sağ ayağı öne doğru hareket halinde verilmiştir.

Melek: İsa'nın sağında yandan, ona doğru eğilmiş meleğin sol eli aşağı sarkmıştır. İç ve dış giysisinde kol, bacak ve bel bölümünde kıvrımlar oluşmuştur (Res. 4-4a). Sağ ayağı önde, sol ayağı arkadadır. Yüz detayları belli değildir. Omuzunun üstünde üzeri detaylandırılmış iki kanadı vardır. Sol kanadı daha belirgindir. Meleğin üzerinde buhurdandaki yazıtın başlangıç harfleri yer alır (YTİEP).

Aziz (1): Cepheden, sol ayağı ve diziyile öne doğru hareket eden figürün uzun giysisinin etek ve kol bölgeleri kıvrımlıdır (Res. 5-5a). Kapalı halde Kutsal Kitap tutan sol elini, beli seviyesinde karnının üzerine koymustur. Sağ elinde ise üç zincirli askısı olan, yarımküre gövdeli bir buhurdan taşımaktadır. Başlıklı giysiye sahip figürün sıvri sakalı, burnu, ağızı ve gözleri görülebilmektedir. Bu yüzde de yazıtın üç harfine yer verilmiştir (EYX).

Martır: Cepheden verilen figürün, uçları göğsünde birleşen uzun, başlıklı bir pelerini vardır (Res. 6-6a). Pelerinin, omuzları aşağılarından sarkan uçları, hala görülebilmektedir. Sağ kolunu adeta takdis için yukarıya kaldırılmıştır. Beli seviyesindeki sol kol ise sıvri ucu bir nesneyi, olası bir kılıcı tutmaktadır. Burun, ağız ve gözleri görülebilmektedir. Bu yüzde de yazıtın iki harfi yer almıştır (HX).

Aziz (2): Uçları göğsünde birleşmiş uzun, başlıklı bir pelerini olan figür olabildiğince cepheden verilmiş, sağ ayağını diziyile öne doğru hareket ettirerek hafif sağa dönmüştür (Res. 7-7a). Giysisinin alt bölümü kıvrımlıdır. Sağ elinde üç zincirli askiya sahip yarımküre gövdeli bir buhurdan, sol elinde ise sayfaları açık Kutsal Kitabı tutmaktadır. Yüz detayları görülebilen figürün sıvri sakalı vardır. Burada da yazıtın diğer bölümune ait harfler yazılıdır (ΘΕΟΔΩ).

Melek: Yandan, solundaki İsa'ya doğru eğilmiş, yüz detayları belli olmayan meleğin sağ eli aşağı doğrudur (Res. 8-8a). İç ve dış giysisi kol ve gövde bölümünde kıvrımlara sahiptir. Sol ayağı önde, sağ ayağı arkadadır. Omuzunun üstünde üzeri detaylandırılmış iki kanadı vardır. Meleğin üzerinde buhurdandaki yazıtın son harfleri yer alır (POY).

Buhurdanın Malzeme, Form ve Teknik Açıdan Değerlendirilmesi

Tütsünün⁴ içinde yakıldığı buhurdanlar yarımküre, silindirik, çokgen ya da kare gövdeli yapılmışlardır⁵.

Adana Müzesi'ndeki buhurdan gibi altigen gövdeli buhurdanlar, yarımküre formlu buhurdanlara kıyasla daha azdır⁶. Türkiye'de ise müzelerde sergilenen ya da depoda yer

⁴ K. Onasch, "Weihrauch", Liturgie und Kunst der Ostkirche in Stichworten (1981) 374; L. Bouras - A. Kazdhan, "Censer", A. P. Kazdhan (ed.), The Oxford Dictionary of Byzantium (1991) 397; S. Erdem, "Buhur", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 6 (1992) 383 vd.; H. Brunner - K. Flessel - F. Hiller, "Weihrauch", Lexikon Alte Kulturen 3 (1993) 644; H. Biedermann, "Weihrauch", Knaurs Lexikon der Symbole (2000) 477.

⁵ Yarımküre gövdeli buhurdanlar için bk. Bilgi 2004, 163; silindirik gövdeli buhurdanlar için bk. O. Wulff, Altchristliche und mittelalterliche, byzantinische und italienische Bildwerke-Tafeln (1909) Taf. XLVII Nr. 972-974; J. Lafontaine-Dosogne (ed.), Splendeur de Byzance. Musées Royaux d'Art et d'Histoire Bruxelles (1982) 142.O.11; Waldbauum 1983, Pl. 37-38 Nr. 577-585; R. Baumstark, Rom und Byzanz. Schatzkammerstücke aus bayerischen Sammlungen (1998) 104 vd. Kat. Nr. 14; D. Buckton (ed.), Byzantium. Treasures of Byzantine Art and Culture (1994) 104 vd. Kat. Nr. 113a-b; Stiegemann 2001, 146 I.48; Wamser 2004, 122 Kat. Nr. 157; Bilgi 2004, 162; çokgen gövdeli buhurdanlar için bk. Wulff 1909, Taf. XLVII Nr. 972-974; kare gövdeli buhurdanlar için bk. H. Speilmann - J. Drees (ed.), 1000 Jahre russische Kunst (1988) 219 Kat. Nr. 304; Wamser 2004, 121 Kat. Nr. 155.

⁶ Wulff 1909, 206 Kat. Nr. 983.985-986, Taf. XLVII Nr. 983.985-986; M. C. Ross, Catalogue of the Byzantine and Early Mediaeval Antiquities in the Dumbarton Oaks Collection Vol. I, Metallwork, Ceramics, Glass, Glyptics, Painting

alan altıgen gövdeli buhurdanların sayısı Adana Müzesi'ndeki örnekle birlikte 18 olarak belirlenmiştir⁷. Genellikle bronzdan yapılmış altıgen gövdeli buhurdanlara formları döküm tekniğiyle; döküme kiyasla daha az sayıdakiörnekte ise dövme tekniğiyle verilmiştir⁸.

Adana örneğinde, buhurdanın ağız kısmındaki üç yuvarlak halka, zincirlerle birlikte günümüze sağlam ulaşmıştır (Res. 1)⁹. Zincirler üstte başka bir halkayla bir araya getirilmiştir. M. Gough'un yayınladığı resimde, halkanın üzerinde bugün mevcut olmayan bir haç bulunmaktaydı (Res. 2)¹⁰.

Altıgen gövdeli buhurdanlar kaidesiz, halka kaideli ya da farklı formlarda üç ayaklı olarak yapılmışlardır. Bazı buhurdanlarda ayaklar stilize hayvan ayakları şeklindedir¹¹. Adana Müzesi'ndeki buhurdanda ise gövdenin üç köşesine yuvarlak formda ayaklar eklenmiştir¹².

Kimi altıgen gövdeli buhurdan figürlü veya geometrik bezemeli¹³, geneli ise bezemesiz, sade örneklerdir¹⁴.

Yarım küre, silindirik, çokgen ya da kare gövdeye sahip formları döküm tekniğiyle verilen buhurdanların üzerindeki figürlü bezemeler kabartma ve kazıma tekniğinde farklı yöntemlerle yapılmıştır¹⁵. Kazıma tekniğinin uygulanması sert bir maden olan bronzda oldukça zor iken, bronzun döküme uygunluğu hem buhurdanın formunun hem de figürlü bezemesinin birlikte elde edildiği Adana Müzesi'ndeki buhurdanda da uygulanan içi boş balmumu (cire perdue) tekniğinin yaygın kullanımını sağlamıştır¹⁶.

(1962) 42 K. Nr. 45 Pl. XXXII no: 45; K. Weitzmann (ed.), *Age of Spirituality. Late Antique and Early Christian Art. Third to Seventh Century* (1979) 625 Nr. 562; Mundell Mango 1986, 256-257 Nr. 85; Baumstark 1998, 102 vd. Kat. Nr. 13; Wamser 2004, 122 Kat. Nr. 158; Bilgi 2004, 162.

⁷ M. Acara, *Bizans Maden Sanatında Dini Törenler Sırasında Kullanılan (Liturjik) Eserler* (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1997) 211-231

⁸ Wullf 1909, Taf. XLVII Nr. 983.985-986; Ross 1962, Pl. XXXII no: 45; Weitzmann 1979, 625 Nr. 562; Baumstark 1998, 102 vd. Kat. Nr. 13; Wamser 2004, 122 Kat. Nr. 158; Bilgi 2004, 162; Acara 1997, 211 vd. Kat. Nr. 66.70.71.74-75-76 dövme tekniğiyle, diğerleri döküm tekniğiyle yapılmışlardır.

⁹ Zincirli altıgen ve yarım küre gövdeli diğer buhurdanlar için bk. Mundell Mango 1986, 256 Nr. 85; Buckton 1994, 104 vd. Kat. Nr. 113a-b; Speilmann - Drees 1988, 219 Kat. Nr. 304; Waldbaum 1983, Pl. 37-38 Nr. 577-585; Baumstark 1998, 102 vd. Kat. Nr. 13-14; Stiegemann 2001, 146 I.48; Wamser 2004, 121-122 Kat. Nr. 155.157-158

¹⁰ Gough 1961, 181 Fig. 33a; Gough 1965, XXX,1.

¹¹ Halka kaideli buhurdan için bk. Mundell Mango 1986, 256 Nr. 85; Baumstark 1998, 102 vd. Kat. Nr. 13; Stilize hayvan ayaklı kaideye sahip buhurdan için bk. S. A. Boyd, "A 'Metropolitan' Treasure from a Church in the Provinces: An Introduction to the Study of the Sion Treasure", bk.: S. A. Boyd - M. Mundell Mango (ed.), Ecclesiastical Silver Plate in Sixth-Century Byzantium (1992) 22 Fig. S18.1-2; Wamser 2004, 122 Kat. Nr. 158; Kaidesiz buhurdan için bk. Wamser - Zahlhaas 1998, 49 Kat. Nr. 39.

¹² Benzer bir örnek bk. Ross 1962, Pl. XXXII no: 45.

¹³ Figürlü altıgen gövdeli buhurdanlar için bk.: Boyd 1992, 22 Fig. S18.1-2; Mundell Mango 1986, 256 Nr. 85; Baumstark 1998, 102 vd. Kat. Nr. 13; Lafontaine-Dosogne 1982, 142. O.11.

¹⁴ Türkiye dışındaki sade ya da geometrik bezemeli altıgen gövdeli buhurdanlar için bk.: Wullf 1909, Taf. XLVII Nr. 983.985-986; Ross 1962, Pl. XXXII no: 45; Waldbaum 1983, 98-99 Nr. 577-580 Pl. 37; Bilgi 2004, 163; Wamser - Zahlhaas 1998, 49 Kat. Nr. 39; Wamser 2004, 122 Kat. Nr. 158. Türkiye'deki örnekler için bk. Acara 1997, Kat. Nr. 60.61.63-77.

¹⁵ Buhurdanlar üzerinde uygulanan tekniklerin tümü için bk. Richter-Siebels 1990, 170 vd. Ayrıca sadece buhurdanlar için değil, genel anlamda dövme ve döküm teknikleri için bk.: Ü. Erginsoy, *İslam Maden Sanatının Gelişmesi (Başlangıcından Anadolu Selçuklularının Sonuna Kadar)* (1978) 25 vd.

¹⁶ Erginsoy 1978, 26 Bu uygulamada buhurdanın formuna uygun kilden yapılan bir çekirdeğin üzeri balmumuyla sivanır. Mumun üzerine ilk aletler kullanılarak kabartma veya oyma tekniğinde figürlü bezeme yapıldıktan sonra balmumunun üzeri önce bir kat ince sonra bir katta kaba kille sivanır. Ince ve uzun madeni çiviler aradaki balmumu tabakayı da delip geçerek dış kalıp ve kilden çekirdeği birbirlerine tutturmak için kullanılır. Dıstaki

Bu teknik kullanılarak döküm kalıplarında formlarıyla birlikte kabartma tekniğinde süslemeleri de yapılan buhurdanlar, genellikle yarım küre formlu gövdeye sahiplerdir¹⁷. Çeşitli müze ve özel koleksiyonlarda yer alan bu buhurdanların¹⁸ dışında aynı teknikle formu ve üzerindeki süslemesi birlikte elde edilen Adana Müzesi'ndeki buhurdan, kendisi gibi altigen gövdeli diğer buhurdanlardan bu özelliğe ayrılmaktadır. Diğer figürlü altigen gövdeli örneklerde buhurdana formu dövme tekniğinde verilirken, figürleri kabartma tekniğinde yapılmıştır. Geometrik bezemeye sahip örneklerde ise motifler kazıma tekniğiyle elde edilmiştir.

Buhurdanın Üslup Özellikleri ve İkonografik Açıdan Değerlendirilmesi

Adana Müzesi'ndeki buhurdanın altigen gövdesinin her bir yüzündeki kemerli alan içerasında bir figür yer almıştır.

Benzer bir örnek Münih, Bayerisches Museum'da yer alan gümüşten altigen gövdeli buhurdandır. İstanbul yapımı 582-602 yıllarına tarihli, kaidesi halka şeklindeki buhurdan üç zincirli ve askılıdır, ayrıca ağız kısmı yazılıdır. Buhurdanın her bir yüzünde vazo formlu sütunlar üzerinde kemerler, bu kemerlerin her birinin içinde de İsa, Aziz Petrus ve Paulus, Meryem ve baş melekler yer alır¹⁹. Adana örneğinde melekler aşağı eğilmişken, burada ayakta ve cepheden verilen melekler asa ve küreleriyle; Meryem ise orans olarak tasvir edilmiştir. Diğer figürlerden İsa sakalsız, haçlı halesi ve Kutsal Kitabıyla, Aziz Petrus haçlı asasıyla, Aziz Paulus ise İsa gibi Kutsal Kitapla birlikte verilmiştir.

Gümüş üzerine altın yıldızlı altigen gövdeli diğer buhurdan, Dumbarton Oaks Koleksiyonu'nda sergilenmektedir. 527-565 ya da 565-575 yılları arasında tarihlendirilen eser, Kumluca Definesi'ne aittir. Gövdenin üç yüzünde döküm tekniğile yapılmış, buhurdanın aynı zamanda ayaklarını oluşturan üç tavus kuşu, diğer üç yüzde ise kabartma ve kazıma tekniğinde madalyonlar içinde İsa, Aziz Petrus ve Paulus büstlerine yer verilmiştir²⁰.

Bir başka altigen gövdeli 582-602 yılları arasında tarihlenen İstanbul yapımı gümüş buhurdan New York, Metropolitan Museum of Art'da yer alır. Gövdenin her bir yüzünde yivli sütunlarla taçlanan kemerli kuruluşlar içine, hepsi cepheden tasvir edilen İsa, Aziz Petrus, Aziz Paulus, orans Meryem ve baş melekler yerleştirilmiştir²¹.

Diğer bir örnek Londra, British Museum'daki İstanbul yapımı gümüşten altigen gövdeli buhurdandır. Kıbrıs, Lamboussa (Lapethos) Definesi'nde yer alan 602-610 yıllarına tarihlendi-

¹⁷ kalıba kanallar ve delikler açılarak kalıbin tümü baş aşağı şekilde fırınlanır. Fırınlama sırasında özgün modelin yer aldığı balmumu erir, fırından çıkarılan pişmiş kil kalıbin balmumundan boşalan yerine bu defa erimiş maden dökülür ve maden donduktan sonra kalıp çıkarılır. Böylece buhurdana form verilirken gövde üzerindeki figürlü bezemede eş zamanlı olarak aynı kalıpta döküm tekniğile birlikte kabartma tekniğinde elde edilmiştir (Erginsoy 1978, 26-27; Richter-Siebels 1990, 170-171.174-178 I. Richter-Siebels bu teknigi 1.teknik olarak adlandırmaktadır.; Bilgi 2004, 161).

¹⁸ ¹⁷ Türkiye'deki ve yurt dışındaki müzelerde sergilenen, süsleme programı dökümle birlikte elde edilen yarım küre formlu gövdeye sahip buhurdanlar için bk. A. Aydin, "Burdur ve Side Müzesi'ndeki Figürlü İki Buhurdan", Adalya XII, 2009, 277-297.

¹⁸ C. Billod, "Les Encensoirs Syro-palestiniens de Bâle", Antike Kunst 30, 1987, 39 vd. 41 Fig.2; Pl.3, 2; 4, 2; Richter-Siebels 1990, 174-178.186; Aydin 2009, 281 vd.

¹⁹ Baumstark 1998, 102 vd. Kat. Nr. 13; Piguet-Panayotova 1998, 7 vd. fig. 1-7; Wamser 2004, 142 Kat. Nr. 181.

²⁰ Boyd 1992, 22 Fig. S18.1-2; Piguet-Panayotova 1998, 31 app. 12.

²¹ Mundell Mango 1986, 256-257 Nr. 85; Piguet-Panayotova 1998, 13 vd. fig. 8-15.

buhurdanın her bir yüzünde kabartma ve kazıma tekniğinde madalyonlar içinde İsa, Meryem, Aziz Petrus, Paulus, Yakup ve İncilci Yuhanna büstlerine yer verilmiştir²².

Münih, Bayerisches Museum ve New York, Metropolitan Museum of Art'da yer alan buhurdanlardaki her bir figür, Adana örneğindeki gibi kemerli düzenlemeye içinde yer almıştır. Erken Hıristiyanlık Dönemi'nden başlayarak orta Bizans Dönemi ve sonrasında altın ve gümüşten üretilen bazı kalis ve plakalarda da, içinde figür bulunan kemerli düzenlemeler görülür. Bu örneklerde de kemerler içinde İsa, Meryem, Aziz Petrus, Aziz Paulus ve diğer aziz ya da havarilere yer verilmiştir. Özellikle kemerli plakalardaki havariler sol ellerinde haç taşımakta ya da genellikle Kutsal Kitabı tutmaktadır²³. Kemer içinde figürlü düzenlemeye fildiği ve diğer farklı malzemelerden yapılan eserlerde de görülmektedir²⁴. 4. yy. sonlarından başlayarak taştan ve kurşundan yapılan sütunlu lahitlerde de merkezdeki kemer içinde İsa ve yanlarda azizler olmak üzere aynı düzenlemeye tekrarlanmıştır²⁵. Lahitler ve el sanatları örnekleri dışında, kemerler içinde figürlü kompozisyonlar, anıtsal yapıların mozaik ve duvar resimlerinde de görülür²⁶. Bu örneklerde figürlerin içinde yer aldığı ya da önünde durdukları sütunlar ve kemerlerden oluşan niş benzeri mimari arka plan, aziz ve martırler adına yapılmış mezardan yapılarının ya da kiliselerin apsis programlarının bir yansımıası olarak kabul edilir²⁷.

Münih, Bayerisches Museum'daki buhurdanın her bir yüzünde, vazo formlu sütunlar üzerindeki kemerlerin her birinin içinde İsa, Aziz Petrus ve Paulus arasına; Meryem ise baş melekler arasına; New York, Metropolitan Museum of Art'daki buhurdan ise İsa, Aziz Petrus ve Paulus arasına; Meryem ise orans olarak baş melekler arasına gelecek şekilde yerleştirilmiştir. Adana Müzesi'ndeki buhurdan ise İsa, melekler arasına; martır olarak tanımladığımız figür ise iki aziz arasına yerleştirilmiştir.

Adana örneğinde azizler sağ ellerinde yarım küre gövdeli buhurdan, sol ellerinde ise Kutsal Kitabı tutmaktadır. Bizans Dönemi ve sonrasında ait Tasvir Sanatı örneklerinde diyakon giysileriyle sağ ellerinde buhurdan, sol ellerinde ise üzeri beyaz kumaşla örtülü, içinde buhur olan bir kutu taşıyan azizler görülür²⁸.

²² M. Rosenberg, *Der Goldschmiede Merkzeichen IV* (1928) 670-671; Weitzmann 1979, 625 Nr. 562; Lafontaine-Dosogne 1982, 142. O.11; Piguet-Panayotova 1998, 20 vd. fig. 16-22

²³ S. Amiranashvili, *Kunstschatze Georgiens* (1971) 66 Abb. 39-40; Mundell Mango 1986, 74-77 Nr. 3. 199-205 Nr. 44-45; V. Zalesskaja, "Die byzantinische Toreutik des 6. Jhs. Einige Aspekte ihrer Erforschung", bk.: A. Effenberger (ed.), *Metallkunst von der Spätantike bis zum ausgehenden Mittelalter* (1982) 109-110 Abb. 10-11; P. Skubiszewski, "Die Bildprogramme der romanischen Kelche und Patenen", bk.: A. Effenberger (ed.), *Metallkunst von der Spätantike bis zum ausgehenden Mittelalter* (1982) 198 vdd. 230 Nr. 19 Abb. 36, 243 Nr. 58 Abb. 68, 251-253 Nr. 44.24.78 Abb. 68-70; Boyd 1992, 23 Figs. S.22.1-9.S.23.1-6

²⁴ F. W. Deichmann, *Ravenna. Geschichte und Monamente* (1969) Abb. 128-129; W. F. Volbach, *Elfenbeinarbeiten der Spätantike und des frühen Mittelalters* (1976) Taf. 1.1; 8.16-18; 9.20-21; 18.37; 22.39-40; 24.43; 59.109; 64.120; 68.131; 69.132; 71.137; 73.140; 79.150; 80.153-154; 81.157; 104.223-224; 110.242; 111.244; 112.252.

²⁵ Deichmann 1969, Abb. 135-140. 160; L. Y. Rahmani, "Representations of the Seasons on a Christian Lead Coffin from Nirim", *Atiqot XXVIII*, 1996, 147 vdd. Fig. 2-3; G. Koch, *Frühchristliche Sarkophage* (2000) 42 vd. Abb. 13-15.

²⁶ E. Kitzinger, *Byzantinische Kunst im Werden* (1984) 113.116.142.145 Abb. 99.102.129.2.

²⁷ A. Grabar, *Martyrium I, Architecture* (1946) 98 vd.; A. Grabar, *Martyrium II, Iconographie* (1972) 105 vd.; Ch. Ihm, *Die Programme der christlichen Apsismalerei vom 4. Jahrhundert bis zur Mitte des 8. Jahrhunderts* (1960) 113 vdd.

²⁸ Ross 1962, 109 Kat. Nr: 130 Pl. LXII-130.

Şükran Ayini sırasında Kutsal Kitabın, kalis ve patenin geçeceği mekâni önceden tütsülemek amacıyla buhurdan taşıyan diyakonların²⁹ öncüsü ve ilk Hıristiyan şehidi olarak kabul edilen Kudüslü Aziz Stephanus, Bizans Tasvir Sanatı'nda genellikle buhurdanlı olarak verilmiştir³⁰. Athos, Protaton'daki kilise biçimli gümüşten bir buhurdan üzerinde tasvir edilen aziz, sağ elinde buhurdanı, sol elinde Kutsal Kitabıyla, Adana'daki buhurdanda yer alan azizlerle aynı özellikleri gösterir³¹. İstanbul, Pammakaristos Manastır Kilisesi'ndeki (12. yy. başı) duvar resimleri içinde ise yeni doğan İsa'ya hediyeler sunan krallardan ikiisi, ellerinde yine yarım küre formlu birer buhurdan taşımaktadır³². Ravenna, St. Vitale'de (540-544) bema alanındaki mozaiklerden birinde, imparator Justinianus'unda bulunduğu tören alayının başında, sağ elinde köşeli formda, üç zincirli buhurdanı olan bir diyakon yer alır³³. Ürdün, Gerasa'daki Kosmos ve Damianos Kilisesi (533) taban mozaигinde ise Theodoros Paramonai isimli aziz, sağ elinde köşeli gövdeye sahip, üç zincirli bir buhurdanla tasvir edilmiştir³⁴.

Genel olarak el sanatlarında, ayrıntılardaki şematik anlatımlara rağmen figürlerin hareketli oluşları 6. yy. özelliği olarak kabul edilir³⁵. Adana örneğinde figürler vücut oranlarıyla, duruşları ve hareketleriyle olabildiğince gerçekçi verilmeye çalışılmış, ancak hepsinin çizgisel üslupta detaylandırılmış yüzleri şematik kalmıştır.

Üslup açısından değerlendirildiğinde 1 numaralı aziz cepheden, sol ayağı ve diziyle öne doğru hareketiyle 6. yy.'a tarihendirilen fildişinden yapılmış Aziz Petrus ve Paulus tasvirleriyle; 2 numaralı aziz ise yine cepheden, sağ ayağı ve diziyle öne doğru hareketiyle fildişinden yapılmış 4.-5. yy.'lar arasına verilen Asklepios, 5. yy. ilk yarısına ait bir havari, 6. yy.'a ait İncil yazıcıları ile ortak özellikler gösterir³⁶. Fildişi örneklerde, figürlerin sol ellerinde kapalı Kutsal Kitap yer alırken; Adana örneğinde 1 numaralı aziz, sayfaları kapalı Kutsal Kitabı tuttuğu sol elini beli seviyesinde karnının üzerine koymuştur, 2 numaralı aziz ise sol elinde sayfaları açık Kutsal Kitabı tutmaktadır.

İstanbul yapımlı gümüşten üç buhurdan ile Kumluca Definesi'ne ait altın yıldızlı gümüş buhurdan üzerinde figüre yaklaşım, Adana'ya kıyasla daha gerçekçidir. Aynı gerçekçi üslup figürlerin yüz ifadelerinde de görülür³⁷. Bunun bir nedeni, formları dövme tekniğinde elde edilen buhurdanların gövdelerindeki figürlerin kabartma tekniğinde yapılmış olmalarıdır.

Kontrol damgaları ve ithaf yazıları aracılığıyla yapım tarihleri 6. yy. olarak belirlenen gümüş eserlerin, genellikle kaliteli işçilik ve üslup özellikleriyle başkent atölyelerinde

²⁹ K. Onasch, "Diakon", Liturgie und Kunst der Ostkirche in Stichworten (1981) 83-84.

³⁰ H. C. Evans - W. D. Wixom (ed.), The Glory of Byzantium. Art and Culture of the Middle Byzantine Era A.D. 843-1261 (1997) 290-292 Fig. 195B.

³¹ A. A. Karakatsanis (ed.), Treasures of Mount Athos (1997) 359-360 Nr: 954.

³² H. Belting - C. Mango - D. Mouriki, The Mosaics and Frescoes of St. Mary Pammakaristos (Fethiye Camii) at Istanbul (1978) 107-111 Fig. 108-110.

³³ F. W. Deichmann, Frühchristliche Bauten und Mosaiken von Ravenna (1958) Abb. 369; W. F. Volbach, Frühchristliche Kunst. Die Kunst der Spätantike in West- und Ostrom (1958) Abb. 164.

³⁴ M. Piccirillo, The Mosaics of Jordan (1997) 276 Fig. 507.

³⁵ H. Buschhausen, "Frühchristliches Silberreliquaires aus Isaurien", Jahrbuch der Österreichischen Byzantinischen Gesellschaft 11/12, 1962/63, 167-168.

³⁶ Volbach 1976, 100-101 Taf: 46.84; 65.122; 79.150 ve 152; 80.153-155.

³⁷ Rosenberg 1928, 670-671; Weitzmann 1979, 625 Nr. 562; Lafontaine-Dosogne 1982, 142. O.11; Mundell Mango 1986, 256-257 Nr. 85; Boyd 1992, 22 Fig. S18.1-2; Baumstark 1998, 102 vd. Kat. Nr. 13; Piguet-Panayotova 1998, 7 vd. fig. 1-7. 13 vd. fig. 8-15; 20 vd. fig. 16-22. 31 app. 12; Wamser 2004, 142 Kat. Nr. 181.

yapıldıkları kabul edilir. Başkentte yapılanlarla benzer özellikler gösteren Antalya, Kumluca'daki gümüş eserler ise, bölgeler farklı da olsa aynı yüzyillardaki ortak beğeniyi, belli bir usta grubu aracılığıyla sunan bir grup olarak kabul edilmektedir³⁸.

Buhurdanın Yapım Merkezi

Bizans Dönemi'nin ilk yıllarda metal döküm merkezleri imparatorluk sınırları içindeki Mısır, Suriye, Filistin, İtalya, Balkanlar ve Anadolu'da yer almış, toprak kaybı sonrasında ise başkent İstanbul, dökümcülüğün tek merkezi olarak kalmıştır³⁹. Bunun yanı sıra yazılı kaynaklardan Ortaçağ'da Anadolu'nun doğusunda, Urartulara ait bronz madenciliği geleneğinin, farklı kültürlerde ait çok sayındaki atölyede yüksek bir seviyeye ulaşarak yaşatılmaya devam edildiği öğrenilir. Bu geleneğin devam ettirdiği Anadolu atölyeleri içinde Malatya, Harput, Diyarbakır, Urfa, Siirt, Mardin, Hasankeyf ve Antakya'da bulunmaktadır⁴⁰. Malzeme ve sanatsal açıdan kaliteli işçilik gösteren tüm metal eserlerin başkent İstanbul'da yapıldığı görüşü, Antalya ve diğer buluntu yerlerinden elde edilen eserlerle geçerliliğini kaybetmiş, kaliteli işçiliğin sadece başkentte üretilenlerle sınırlı kalmadığı ortaya konmuştur⁴¹.

Buhurdanlar söz konusu olduğunda diğerlerine kıyasla tercih edilen form olan yarımküre gövdeli buhurdanların erken Hıristiyanlık-Bizans Dönemi'nden başlayarak özellikle başta Filistin olmak üzere, Suriye, Mısır, Ermenistan ve İstanbul'daki manastır ve yerel atölyelerde üretildikleri kabul edilir⁴².

Adana örneği gibi figürlü altıgen gövdeli gümüşten buhurdanların ise kontrol damgaları aracılığıyla başkent atölyelerinde yapıldıkları anlaşılmaktadır. Dumbarton Oaks Koleksiyonu'ndaki Kumluca Definesi'ne ait altın yıldızlı gümüşten buhurdanın ise diğer buluntularla birlikte Antalya, çevresi ya da başkente dâhil olmak üzere başka merkezlerde yapılmış olabileceği kabul edilir⁴³.

Kilikya ve Isauria Bölgesi'ndeki araştırmalarda elde edilen erken Hıristiyanlık-orta Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen buluntular; bölgede altın, gümüş ve bronzdan yapılmış eserler olduğunu göstermektedir. Bugün St. Petersburg, Eremitage Müzesi'ndeki altından Skevra rölieri ve Mersin Definesi olarak adlandırılan Tarsus'ta ele geçen yüzük, kolye, bilezik ve diğer eserler; Adana'da yapıldığı kabul edilen İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki iki altın enkolpion; Adana Müzesi'nde yer alan biri Çırga'daki kilisede ele geçen figürlü, diğerleri Dağpazarı Sur dışındaki kilisede bulunan bezemesiz gümüşten birer rölier ve biri yazılılı,

³⁸ M. Acara, "Kumluca/Corydalla Definesi", Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi 6, 1989, 74 vd.

³⁹ Bilgi 2004, 149.

⁴⁰ O. Belli, "Eskiçağ ve Ortaçağ'da Doğu Anadolu Bölgesinde Bulunan Önemli Bronz Atölyeleri", bk.: Ö. Kırkpınar (ed.), S. Eyice Armağanı. İstanbul Yazılıları (1992) 82.

⁴¹ A. Bank, "Einige Besonderheiten in der Entwicklung der byzantinischen Metallkunst", bk.: A. Effenberger (ed.), Metallkunst von der Spätantike bis zum ausgehenden Mittelalter (1982) 9.

⁴² A. Effenberger - H.-G. Severin (ed.), Das Museum für Spätantike und Byzantische Kunst (1992) 201; Bilgi 2004, 161; M. Brandt - A. Effenberger (ed.), Byzanz. Die Macht der Bilder (1998) 45-46; İstanbul yapımlı: Baumstark 1998, 102 vd. Kat. Nr. 13 (582-602). 104 vd. Kat. Nr. 14 (602-629); Batı Akdeniz Bölgesi yapımlı: Stiegemann 2001, 146 I,48; Anadolu yapımlı: Wamser 2004, 120 Kat. Nr. 154 (5.-7. yy.); Doğu Akdeniz Bölgesi yapımlı: Wamser 2004, 120 Kat. Nr. 153,155 (5.-7. yy.); Suriye-Filistin yapımlı: Effenberger-Severin 1992, 201 vd. Kat. Nr. 114 (7. yy.). 203 Kat. Nr. 115 (11.-12. yy.); Wamser 2004, 118 vd. Kat. Nr. 151-152 (7. yy.); Ani yapımlı: Armenien 5000 Jahre Kunst und Kultur (1995) 321 Kat. Nr. 217 (11.-13. yy.).

⁴³ Bank 1982, 9; Acara 1989, 74 vd.

diğeri menoralı kurşundan iki lahit; Küstülli'de ele geçen Altın sikke Definesi; Cenevre, Sanat Tarihi Müzesi'ndeki bronz paten ve İmparator Herakleios Dönemi'nde (610-641) Silifke'de yer alan bir darphanenin varlığı, bölgedeki olası atölyelere işaret etmektedir⁴⁴.

Yazılılardan anlaşıldığı kadariyla Roma İmparatorluğu Dönemi'nde bir kent, sonrasında ise piskoposluk olan Dağpazarı'nda bir darphane olduğu kabul edilir. İlginç olan, bugüne kadar buradaki darphanede basılan sikkelere Dağpazarı yerine, komşu kentlerde rastlanmış olmasıdır. M. Gough, darphanenin varlığından yola çıkarak, bronz döküm işçiliğinin 5. yy.'da bitmiş olmaması gerektiğini belirterek, Adana Müzesi'nde sergilenen buhurdanın Isauria'da hatta Dağpazarı'nda yapılmış olabileceğini ifade eder⁴⁵.

Altıgen gövdeli gümüşten başkentte yapılmış ve altın yıldızlı gümüşten Kumluca Definesi'ndeki buhurdanlardan malzemesinin bronz olmasıyla ayrılan Adana örneği, kullanılan yapım ve süsleme tekniği ile de söz konusu örneklerden farklıdır. Kilikya ve Isauria Bölgesi'ndeki yukarıda özetlenen veriler ve M. Gough'un araştırmaları ışığında Adana Müzesi'ndeki buhurdanın yerel bir atölyede yapıldığı kabul edilebilir. Buhurdanın formu ve üzerinde yer alacak figürler hakkında, yerine gelen adağı için buhurdanı sipariş edenin katkısı olup olmadığı ya da yapan usta veya ustaların etnik kökenleri, neden bu formun ve figürlü düzenlemenin seçildiği hakkında görüş ifade etmek ise zordur.

Buhurdanın Tarihendirilmesi

Sardes'de bulunan altıgen gövdeli buhurdanlar erken Bizans Dönemi'ne⁴⁶, Dumbarton Oaks Koleksiyonu içindeki Suriye kökenli bronzdan, kapaklı bir buhurdan 6. yy.'a⁴⁷, biri Mısır ikisi İzmir'de bulunmuş bugün Berlin'deki sade, bronzdan üç buhurdan 5.-6. yy.'lar arasında⁴⁸ tarihendirilir. Diğer bezemesiz sade örneklerin Doğu Akdeniz'de 6.-7. yy. arasında yapıldıkları kabul edilir⁴⁹.

Gümüş örnekler ise damgaları aracılığıyla kesin tarihendirilebilmektedir. Buna göre Londra, British Museum'daki İstanbul yapımlı örnek imparator Phokas Dönemi'ne 602-610 yıllarına⁵⁰, Münih, Bayerisches Museum'daki İstanbul yapımlı buhurdan ve New York, Metropolitan Museum of Art'daki buhurdan imparator Mauricius Dönemi'ne 582-602 yıllarına aittir⁵¹. Dumbarton Oaks Koleksiyonu'ndaki Kumluca Definesi'ne ait buhurdan ise imparator Iustinianus Dönemi'ne 527-565 ya da 550-565 yılları arasında veya imparator II. Iustinus Dönemi'ne 565-575 yılları arasında tarihendirilir⁵².

Adana Müzesi'ndeki buhurdan, Mut-Dağpazarı'nda Sur dışındaki kilisede yapılan kazılarda bulunmuştur. Buhurdanın, kilisenin 5. yy. sonuna tarihendirilen evresine ait

⁴⁴ Buschhausen 1962/63, 165 vd.; F. Hild - H. Hellenkemper - G. Hellenkemper-Salies, "Kommagene-Kilikien-Isaurien", RBK IV (1990) 350-351; G. Mietke - S. Ristow - T. Schmitt - H. Brakmann, "Kilikien (Cilicia, Isauria)", RAC XIX (2004) 863; A. Aydin, "Adana Müzesi'ndeki Kurşun Lahitler", Adalya X, 2007, 271-283.

⁴⁵ Gough 1965, 234.

⁴⁶ Waldbaum 1983, 99.

⁴⁷ Ross 1962, 42 Kat. Nr. 45.

⁴⁸ Wullf 1909, 206 Kat. Nr. 983.985-986.

⁴⁹ Wamser - Zahlhaas 1998, 49 Kat. Nr. 39; Wamser 2004, 122 Kat. Nr. 158.

⁵⁰ Lafontaine-Dosogne 1982, 142. O.11; Weitzmann 1979, 625 Nr. 562; Rosenberg 1928, 670-671.

⁵¹ Mundell Mango 1986, 256-257; Wamser 2004, 142 Kat. Nr. 181; Baumstark 1998, 102 vd. Kat. Nr. 13

⁵² E. C. Dood, "The Sion Treasure: Problems of Dating and Provenance", Byzantine Studies Conference, Abstracts of Papers 6, 1980, 3; Boyd 1992, 22; Piguet-Panayotova 1998, 32.

olduğu ifade edilir⁵³. S. Eyice buhurdanın, diğer altıgen biçimliler içinde en eski örnek olduğunu kabul ederek 5. yy. ortalarına tarihlendirir⁵⁴. F. Hild - H. Hellenkemper - G. Hellenkemper-Salies ise buhurdanın 5. ya da 6. yy'da yapıldığını kabul ederler⁵⁵.

Adana Müzesi'ndeki buhurdanın yer aldığı kilise, üç nefli bazilikal planıyla erken Hıristiyanlık-Bizans Dönemi'nde Isauria Bölgesi'nde kılıselerde yaygın olan bir plan tipini yansıtır. Bu plana sahip kılıseler bölgede 5. yy. içinde, özellikle yüzyılın ikinci yarısında yoğun olarak yapılmış; 5. yy.'in sonlarında Isauria'da yaşanan huzursuz ortam, 6. yy. ilk yarısında meydana gelen depremler, veba ve diğer salgın hastalıklar bölgede kilise yapımıni azaltmış, hatta durdurma noktasına getirmiştir⁵⁶. Buhurdanın bulunduğu Sur dışındaki kilisenin taban mozaikleri 5. yy. ortaları ile 6. yy. başına tarihlendirilir⁵⁷. Dolayısıyla kilise içinde bulunan buhurdanın da 5. yy. ortaları ile 6. yy. başına tarihlendirilmesi olası görülmektedir.

Bu tarihlendirme eseri, kendi grubu içinde çok özel bir yere koymaktadır. Adana'daki örneğinde yapıldığı bronzdan, geneli döküm ya da döküme kıyasla daha az dövme tekniğinde yapılan altıgen gövdeli buhurdanlar genellikle bezemesiz, sade ya da geometrik bezemeye sahip örneklerdir. Adana'daki gibi figürlü olan altıgen gövdeli buhurdanlar ise gümüştür yapılmışlardır. Ancak Adana'nın bu eserlerle ortak özelliği sadece figürlü oluşlarıyla sınırlı kalmış görünmektedir. Çünkü gümüştür olanların formları dövme, figürleri ise kabartma tekniğiyle yapılmış; Adana örneğinde ise figürler döküm kalıbında buhurdana formu verilirken aynı anda kabartma tekniğinde elde edilmiştir.

Başkentte yapılan figürlü, altıgen gövdeli üç gümüş buhurdanın kontrol damgaları aracılığıyla öğrendiğimiz kesin tarihleri ve Dumbarton Oaks Koleksiyonu'ndaki Kumluca Definesi'ne ait altın yıldızlı gümüştür altıgen gövdeli buhurdan için önerilen yapım tarihi, Adana'daki aynı özellikleri taşıyan bronzdan buhurdana kıyasla daha geç örnekler olduğunu göstermektedir.

Bu nedenle Adana'daki altıgen gövdeli ve figürlü buhurdan, grubu içinde ilk örnek olma özelliğine sahip görülmektedir.

Formu yanı sıra figürlerin kemerli düzenlemeler içinde yer almasıyla Adana örneğine benzeyen 6. yy. sonlarına imparator Mauricius Dönemi'ne (582-602)⁵⁸ tarihlendirilen, kemerler içindeki figür seçimleriyle de birbirinin aynı olan İstanbul yapımı Münih, Bayerisches Museum'daki ve New York, Metropolitan Museum of Art'daki buhurdanlardan daha önce yapıldığı düşünüldüğünde, Adana Müzesi'ndeki buhurdan grubu içinde daha özel bir konuma yerleşmektedir.

5. yy. ortaları ile 6. yy. başı arasına tarihlendirilebilen, malzeme olarak geleneği bir tutumla bronzun seçildiği Adana örneğinin yerel atölyelerde yapılmış olabileceği; buhurdanı olası yerel atölyelerde yapan mahalli ya da gezgin ustalar aracılığıyla, bilinen bir buhurdan formunda kemerli düzenlemelerden oluşan bir kompozisyon'a yer verme fikrinin

⁵³ Gough 1965, 234; M. Gough, "Dağ Pazarı. The Basilical Church 'extra muros'", bk.: Studies in Memory of D. T. Rice (1975) 147 vd. Fig. 2; Hild - Hellenkemper - Hellenkemper-Salies 1990, 267 vd. Abb. 35.

⁵⁴ S. Eyice, Karadağ (Binbirkilise) ve Karaman Çevresinde Arkeolojik İncelemeler (1971) 111 Res. 257.

⁵⁵ Hild - Hellenkemper - Hellenkemper-Salies 1990, 268. 351.

⁵⁶ Hild - Hellenkemper - Hellenkemper-Salies 1990, 277.

⁵⁷ L. Budde, Antike Mosaiken in Kilikien Bd. I Frühchristliche Mosaiken in Misis-Mopsuestia (1969) 91.98.

⁵⁸ Mundell Mango 1986, 256-257; Wamser 2004, 142 Kat. Nr. 181; Baumstark 1998, 102 vd. Kat. Nr. 13

Isauria'dan başkente taşınmış olabileceğİ Adana Müzesi'nde sergilenen altigen gövdeli her bir yüzünde kemerli kuruluşlar içinde İsa, iki melek, iki aziz ve bir martire yer veren buhurdanı grubu ve benzer kompozisyon'a sahip buhurdanlar içinde ilk örnek konumuna getirir.

Isauria Bölgesi, Erken Hıristiyanlık-Bizans Dönemi'nde İstanbul Hagia Sophia'dan önce Alahan Manastırı, Doğu Kilisesi ve Azize Thekla Hac Merkezi'ndeki Kubbeli (Zeno) Kilise'yi yapan, yaratıcı özellikleriyle dikkat çekerek Kuzey Suriye, Filistin ve İstanbul'da da önemli eserler inşa eden ya da onaran başarılı mimar ve ustalar yetiştirmiştir. Bölgenin el sanatları üretiminde de haklı bir öneme sahip olduğunu, hatta yerel atölyelerde üretilenlerin başkente de ilham kaynağı olduğunu söylemek için örneklerin ve araştırmaların çoğalmasını beklemek gereğiyle birlikte, yukarıda sayılan özellikleriyle Adana Müzesi'nde sergilenen altigen gövdeli buhurdan bu görüşü kanıtlar niteliklere sahiptir.

Kısaltmalar

- Bilgi 2004 H. Bilgi, "Byzantine Period. Bizans Dönemi", Ö. Bilgi (ed.), Anatolia, Cradle of Castings. Anadolu, Dökümün Beşiği (2004) 147-174.
- Mundell Mango 1986 M. Mundell Mango, Silver from Early Byzantium. The Kaper Koraon and Related Treasures (1986).
- Piguet-Panayotova 1998 D. Piguet-Panayotova, "Three Hexagonal Decorated Silver Censers and Their Artistic Environment", Münchener Jahrbuch der bildenden Kunst 3, 1998, 7-34.
- Richter-Siebels 1990 I. Richter-Siebels, Die palästinischen Weihrauchgefäße mit Reliefszenen aus dem Leben Christi (1990).
- Stiegemann 2001 C. Stiegemann (ed.), Byzanz-Das Licht aus dem Osten (2001).
- Waldbaum 1983 J. C. Waldbaum, Metalwork from Sardis. The Finds Through 1974 (1983).
- Wamser 2004 L. Wamser (ed.), Die Welt von Byzanz - Die Welt von Byzanz-Europas östliches Erbe (2004).
-
- Wamser – Zahlhaas 1998 L. Wamser – G. Zahlhaas (ed.), Byzanz und Rom. Archäologische Kostbarkeiten aus Bayern (1998).

Abstract

Censer with Hexagonal Body at Adana Museum

A bronze censer with a hexagonal body and figural decoration is on display at the Adana Museum. It was uncovered in the excavations of the church outside the walls of Dağpazari in Isauria and brought to the Museum in 1959 by in Mut. Directorate of Education.

The hexagonal body of the cast bronze censer rests on three legs and was suspended by three chains attached to loops on its rim. Each side of the body is framed with an arch containing a figure in relief. Beneath the rim is an engraved dedicatory inscription. The figures in relief are Christ, two angels, two saints and one martyr.

Censers with hexagonal bodies were mostly produced in the capital; there are but few extant examples. Those examples remaining include three of silver and one of gilded silver. The example in the Adana Museum distinguishes itself from the others by its bronze material and technical properties. While other extant examples, with their figures in relief, were shaped by forging, the Adana example was cast in bronze together with its figures contained in the mold.

Other examples with hexagonal bodies and figural decorations are as follows: The one at Bayerisches Museum in Munich features Christ, SS Peter and Paul, The Virgin Mary and archangels, while the one in the Dumbarton Oaks Collection features Christ and SS Peter and Paul. The censer in the Metropolitan Museum of Art in New York collection features Christ, SS Peter and Paul, The Virgin Mary and archangels, and the one at the British Museum in London features busts of Christ, The Virgin Mary, SS Peter, Paul, Jacob and John the Evangelist.

These silver censers are reminiscent of the Adana example with respect to form and the figural decorations are clearly dated by their stamps. Thus, the London example of Istanbul provenance is dated to the reign of Phocas (602-610) while the Munich and New York examples of Istanbul provenance are dated to the reign of Mauricius (582-602). The Dumbarton example from the Kumluca treasure is dated to the reign of either Justinian (527-565, or more precisely to 550-565) or Justin II (565-575).

The church where the Adana example was uncovered is dated to the mid-5th century through the early 6th century, based on the plan layout and floor mosaics.

The three silver censers of the capital with their certain stamped dates and the date proposed for the Kumluca example, now in Dumbarton Oaks Collection, seem to be examples made later than the bronze Adana censer with the same characteristics.

Thus, the Adana example seems to be the earliest example of this group with its hexagonal body and figural decoration.

The Adana example is similar to the Munich and New York examples with respect to form and figures placed within its arches and dated to the reign of Mauricius (582-602), in the late 6th century. Therefore, even with the choice of figures within arches and taking into account its earlier date, the Adana example must be assumed to have a special place in this group of censers.

The fact that the Adana example dates to the mid-5th or early 6th centuries, and with its traditional choice of bronze material suggesting it could have been produced at local workshops, plus the possibility that its form and arched layout were exported from Isauria to the capital by itinerant or local masters, all lend strong evidence that the Adana example maintains the earliest position among censers with hexagonal bodies containing figures of Christ, two angels, two saints and a martyr within arches and/or similar compositions.

Res. 1 Adana Müzesi'ndeki altigen gövdeli buhurdan

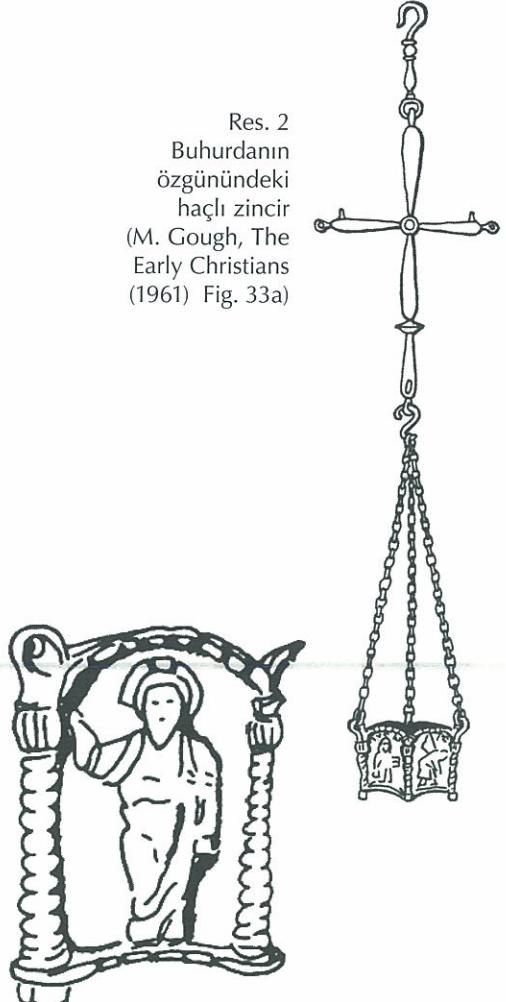

Res. 3 Adana Müzesi'ndeki Buhurdan, Isa tasviri

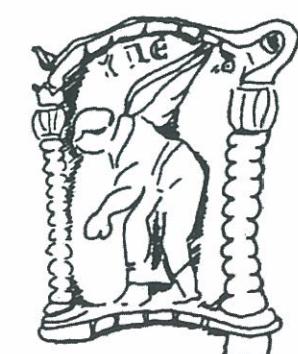

Res. 4 Adana Müzesi'ndeki Buhurdan Melek tasviri

Res. 2
Buhurdanın
özgündeki
haçlı zincir
(M. Gough, *The
Early Christians*
(1961) Fig. 33a)

Res. 3a Adana Müzesi'ndeki
Buhurdan, Isa
(Gough 1961, Fig. 33c)

Res. 4a Adana Müzesi'ndeki
Buhurdan, Melek
(Gough 1961, Fig. 33d)

Res. 5 Adana Müzesi'ndeki Buhurdan Aziz (1) tasviri

Res. 5a Adana Müzesi'ndeki
Buhurdan Aziz (1)
(Gough 1961, Fig. 33e)

Res. 6 Adana Müzesi'ndeki Buhurdan Martir tasviri

Res. 6a Adana Müzesi'ndeki
Buhurdan Martir
(Gough 1961, Fig. 33f)

Res. 7 Adana Müzesi'ndeki Buhurdan Aziz (2) tasviri

Res. 7a Adana Müzesi'ndeki
Buhurdan Aziz (2)
(Gough 1961, Fig. 33g)

Res. 8 Adana Müzesi'ndeki Buhurdan Melek tasviri

Res. 8a Adana Müzesi'ndeki
Buhurdan Melek
(Gough 1961, Fig. 33b)